

Türkü

Türk halk edebiyatı nazım şekli ve türüdür. Türkü adı Türk sözcüğüne Arapça “ı” eki eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. **“Türk’e özgü” anlamına gelir.**

- Ezgisi yönüyle diğer halk şiiri türlerinden ayrılır. Türküler genellikle anonimdir. İsimleri bilinen saz şairlerinin söyledikleri de giderek halka mal olmuş ve bunlar da anonimleşme eğilimine girmiştir. **Türkü söylemeye “türkü yakmak” da denir.**
- Türküyü oluşturan dize grupları arasında tekrarlardan kavuştak bölümleri vardır. Türküler ezgilerine göre adlar; **uzun havalar, kırık havalar** (oyun havaları). Konusuna göre ise **ölüm, ayrılık, savaş, çocuk, doğa...** türküleri olur.
- Bir ezgi ile söylenen halk şiirinin her çeşidini göstermek için Türkiye’nin sözlü geleneğinde en çok kullanılan ad türkülerdir. Özel durumlarda ya da ezginin, sözlerin çeşitlenmesine göre ninni, ağıt, deyiş, hava adları da kullanılmaktadır.
- Türkü sözcüğü ilk kez XV. Yüzyılda Doğu Türklerince kullanılmıştır. Araştırmacılar Anadolu’da türkünün ilk örneğini Öksüz Dede’nin verdiğini belirtirler.
- Türküler genellikle hece vezninin 7, 8 ve 11’li kalıplarıyla kıtalar halinde söylenir.
- Her kıta türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bend ile nakarattan meydana gelir. **Nakarat her bendin sonunda tekrarlanır.** Bu kısım bağlama veya kavuştak diye de bilinir.
- Türküleri kesin ayrıma sokmak güçtür. Bir yörede yakılan türkü diğer bir yöreye şekli ve söyleniş biçimi değişerek geçebilir.
- **Türküler ezgilerine, konularına ve yapılarına göre ayrılır.**

Ezgilerine göre türküler

Kırık havalar: Usullü ezgilerdir. Alt türleri; türkü (genelde tüm kırık havalar için, özelde diğer

türlerin dışında kalanlar için kullanılır), deyiş, koşma, semah, tatyan, barana, zeybek, horon, halay, bar, bengi, sallama, güvende, oyun havası, karşılama, ağırlama, peşrev, teke zortlatması, gakkili havası, dimıdan, zil havası, fingil havasıdır.

Uzun havalar: Usulsüz ezgilerdir. Alt türleri; uzun hava, barak, bozlak, gurbet havası, yas havası, yol havası, yayla havası, vb. dir. Ayrıca gazeller de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde halk arasında söylenmektedir.

Konularına göre türküler

- Ninniler ve çocuk türküleri, tabiat üzerine türküleri, aşk türküleri, kahramanlık türküleri, askerlik türküleri, tören türküleri, iş türküleri, acıklı olaylarla ilgili türküleri, güldürücü türküleri, karşılıklı söylenen türküleri, oyun türküleri, ağıtlar.

Yapılarına göre türküler**Mani kıt’alarından kurulu türküler:**

Birbirleriyle ilgili konularda söylenmiş manilerin sıralanarak ezgiyle okunmasından meydana gelir.

Dörtlüklerle kurulu türküler: Dörtlüklerle kurulu türküler adı üstünde dörtlüklerden oluşan türkülerdir. Bu tür türküler de anonimdir.

Türkülerin Özellikleri:

1. Türkülerde konu zenginliği vardır. Aşk, ayrılık, ölüm, tabiat, kahramanlık, güzellik başlıca konularıdır.
2. Hecenin yedili, sekizli en çok da on birli kalıplarıyla yazılırlar.
3. Türküler genelde dörder mısralı bentlerden oluşur.
4. Bazıları koşma şeklindedir.
5. Bazı türkülerde her bendin sonunda aynı dize veya dizeler tekrarlanır. Bu tekrarlanan dizelere nakarat (kavuştak) adı verilir. Nakaratların ölçüsü bazen ana bentlerin ölçüsünden ayrı olabilir.
6. Türkülerin kafiye örgüsü genelde şöyledir: “aaab cccb dddb”, “aaabb cccbb ddbbb” veya “aaabcc ddbbcc eebcc” şeklindedir.
7. Türküler ait oldukları bölgelere göre adlar alırlar.

8. Genelde anonimdirler ama söyleyeni belli olan türküler de vardır.

Ağıt

Ağıt, genellikle bir ölümün ya da acı, üzücü bir olayın ardından söylenen halk türküsüdür.

- Doğal afet'ler, ölüm, hastalık gibi çaresizlikler karşısında korku, heyecan, üzüntü, isyan gibi duyguları ifade eden ezgili sözlerdir. Ağıt söylemeye ağıt yakma, ağıt söyleyenlere ise **ağıtçı** denilmektedir. Ağıtın halk edebiyatındaki adı anonim, divan edebiyatındaki adı ise mersiye'dir.

Türkiye'de Ağıt Geleneği

- Türklerde ağıt geleneği çok eskidir. Anadolu'nun hemen her yerinde söylenir. Ağıtlar yarı anonim folklor ürünleri arasında da sayılabilir. Türkçede 7, 8 ve 10 heceli ağıtlar yaygındır. En çok rastlanılanı 8 hecelilerdir. Gösteri bölümüyle tiyatro, söyleniş biçimiyle şiirselidir. Ağıtlar türkü ve destanla yakın ilişki içindedir. Erkeklerin söylediği ağıtlar varsa da ağıtları daha çok kadınlar söyler.

Ağıt:

Ölen kişilerin iyi hallerini, meziyetlerini dile getirmek, kaybından dolayı duyulan üzüntüyü ifade etmek amacıyla yazılan, söylenen şiirlerdir.

Ağıtların Özellikleri:

- Dörtlüklerden oluşur.
- Kafiyelenişi genelde mani ve koşmaya benzer. Yani; abab cccb, dddb, şeklindedir.
- Anonimdir.
- Hece vezniyle yazılır (söylenir).
- Uzun veya kırık hava adı verilen ezgilerle söylenir.
- Ağıt genelde ölen kişilerin ardından söylendiği gibi kaybedilen canlı cansız bir varlığın ardından da söylenebilir.

7. Ağıtlarda ölen kişinin ailede ve toplumda bıraktığı boşluk ve hatıraları, dostluğu, iyiliği, fazileti, cesareti, merhameti gibi konular işlenir.

Bilgi: Edebiyatımızda ağıtın konu bakımından İslamiyet'ten önceki karşılığı sagu, Divan edebiyatında ise mersiye'dir.

AĞIT

Telgrafın direkleri sayılmaz
Böyle civan teneşire koyulmaz
Benim yavrum baygın düşmüş ayılmaz
Ne deyip de ağlayayım bugün ben

Mezarımı yol üstüne kazsınlar
Üzerine al yeşili koysunlar
Gelen geçen nâ-muratmış desinler
Ne deyip de ağlayayım bugün ben

Telgrafın direkleri dört olur
Sen ağlama yüreğime dert olur
Böyle yerler baykuşlara yar olur
Ne deyip de ağlayayım bugün ben

Mani

Mâni, başta aşk olmak üzere hemen her konuda yazılabilen bir halk edebiyatı nazım türüdür. Çoğunlukla 7 heceli dört dizelik bir bendden meydana gelir.

Ama dizeleri 4-5-8-10-14 heceli kalıplarla söylenmiş maniler de vardır. Birinci, ikinci dördüncü dizeler birbirleriyle kafiyeli, üçüncü dize serbesttir. Yani kafiye dizilişi aaxadır. Aaaxa düzeninde maniler de var. İlk iki dize hazırlık dizeleridir. Son iki dize ile anlam bağlantısı yoktur. Asıl anlatılmak istenen son iki dizede verilir. Maniler çok çeşitlidir. En çok kullanılanlar düz ya da tam mani, kesik mani, cinaslı mani, yedekli mani, artık mani'dir.

Manilerin Özellikleri:

- Sözlü edebiyat ürünlerindendir.
- Genellikle bir dörtlükten oluşur. Ama mısra sayıları 5,6,7,8 hatta 14 olan maniler de vardır.
- Kafiye düzeni aaxa şeklindedir.

4. Anonim halk edebiyatının en yaygın şeklidir. Özellikle yüzük oyunları ve mangal sohbetlerinde söylenirler.
5. Maninin birinci ve ikinci mısraları konuya giriş için hazırlık mısralarıdır. Asıl söylenilmek istenen 3. ve 4. mısralarda söylenir. 1. ve 2. mısralar tamamen de konu dışı değildir.
6. Üçüncü mısraın serbest oluşu söyleme kolaylığı sağlar.
7. Anlam bakımından bir bütünlük gösteren maninin başlıca karakteri kendi kendine yetmesidir.
8. Manilerde konu sınırı yoktur. Genelde aşk, toplum olayları, ölüm, iyilikler, hasret, evlat sevgisi vb. konuları işlenir.

Not: Divan Edebiyatındaki tuyuğun karşılığıdır.

Maniler şekillerine göre 4'e ayrılırlar.

1. Düz (tam) mani:

- 7'li hece ölçüsüyle söylenir.
- Dört mısradan oluşur.
- aaxa şeklinde kafiyeleşir.
- Maninin en yaygın şeklidir.
- Bu tarz manilere tam mani de denir.

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı

Kaşların ok dedikçe
Kırpiğin çok dedikçe
Pek mi gönlün büyüdü
Sen gibi yok dedikçe

2. Kesik (cinaslı) mani:

- İlk dizesi cinaslı bir sözden oluşur.
- Bu ilk mısra hece sayıs bakımından diğerlerinden eksiktir.
- Kesik manilere, cinaslı mani, hoyrat da denir.

Güle naz
Bülbül eyler güle naz
Girdim bir dost bağına
Ağlayan çok gülen az

Boğaza
Derdim çıktı boğaza
Moskof gözün oyarım
Yan bakarsan boğaza

Bağ bana
Bahçe bana bağ bana
Değme zincir kâr etmez
Zülfün teli bağ bana

3. Yedekli (artık) mani:

- Düz maninin sonuna anlamı tamamlamak ya da pekiştirmek için iki dize daha eklemek suretiyle elde edilen manidir.
- Bu tarz manilere artık mani de denir.

Ağlarım çağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Ciğerden yaralıyım
Gülerim sağlar gibi
Her gelen bir gül ister
Sahipsiz bağlar gibi

Derdim var beller gibi
Söylemem eller gibi
Kalbimin hüznü var
Yıkılmış eller gibi
Gözlerimden yaş akar
Bulanmış seller gibi

4. Ayaklı Mani:

- Kesik manilerin birinci dizesinin doldurularak söylenen şeklidir. Bunlara doldurmalı kesik mani de denir.

Ah o beni o beni
Kakül örtmüş o beni
Ben yarimi unutmam
Unutsa da o beni

Ninni:

Annelerin, bebeklerini sallayıp uyuturken veya ağladıklarında avuturken ezgi ile söyledikleri manzum (bazen de mensur) sözlere ninni denir. Annenin çocuğunu uyutmak için kendine özgü bir ezgiyle söylediği şiirlerdir.

- Belli bir kafiye ölçüsü olmadığı gibi, çoğu zaman dizeler arasında tam bir ölçü birliği

de görülmez. Hatta ninnilerin dörtlükler halinde olmayanları da vardır.

Ninnilerin Özellikleri:

1. Sözlü edebiyat ürünlerindendir.
2. Ölçü, kafiye yapısı, mısra sayısı her zaman düzenli değildir.
3. Çoğu zaman tek dörtlükten veya birden fazla dörtlükten oluşabilir. 7,8 veya 9'lu hece ölçüsü ile söylenir.
4. Genellikle mısraların dördü de birbiriyle kafiyelidir. aaaa
5. Dili sadedir.
6. Genelde anonimdirler ama söyleyeni belli olan ninniler de vardır.
7. Genelde "ninni yavrum ninni" "uyusun da büyüsün ninni" gibi kalıplaşmış sözlerle yer verilir.
8. Anne çocuğuna ilişkin isteklerini, iyi dileklerini, kendi sevincini, üzüntülerini anlatır.

Dandini dandini dastana
Danalar girdi bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lahanayı

Dandini dandini damama
Kızlar gider hamama
Hamamın yolu taşlıdır
Kızım kara kaşlıdır.

Dandini dandini dan kuşu
Yüksek saraylar kuşu
Çalım çırpım yuvası
Şeker getir yavrumun babası

Dandini dandini danadan
Bir anadan bir babadan
Bağışlasın Yaradan

Nenni benim oğlum neni
Babası beyler başı nenni
Anası cevahir taşı neni
Nenni benim oğlum neni

Nenni dedim uyuyasın
Kaymak verdim büyüyesin.
Uyumuyor ben neydeyim
Neneni yavrum nenni neni

Nenni dedim yatasın
Kızıl güle batasın
Kızıl gül bir ağaçtır
Duldasında yatasın

Nenni der de uyuturum
Uyutur da büyütürüm
Ben yavrumu yürütürüm
Nenni yavrum nenni nenni.

NİNNİ, MANİ VE TÜRKÜLERİN KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ

- Ninni ve mani söyleme yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Türk kültüründe yer alan, bugün ise pek rağbet edilmeyen ninni geleneği bebeği hayata hazırlayan bir eğitim sistemidir. Ninniler bebekleri uyutmanın yanında, bebekleri eğlendirmek, onları sevmek, iletişim kurmak için söylenmiştir. Türk milleti bebek ve küçük çocuklarıyla ninniler vasıtasıyla iletişim kurmuş ve hayatta ilk eğitimini böyle vermiştir. Evlatların ilk gönül avcıları anneleridir.
- Aynı şekilde manilerin de kültürümüzde çok büyük önemi vardır. Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen maniler bir ucu ile geçmişe bir ucuyla günümüze uzanır. Diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamikleri belirlemekte önemli yeri olan manilerde Anadolu insanının dünyaya bakışının yanı sıra duygularını da temsil eder. Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz.
- Yüzyıllardır kültürümüzü yansıtan maniler insanların söyleyemediği duygularının tercümanı olmuştur. Manilerin de birçok türü vardır. Bunlar: **Sevda manileri, şehir manileri, ramazan manileri, gelin-kaynana manileri, sünnet manileri, askerlik manileri** gibi...

- Bizim bu projedeki amacımız geçmişten günümüze gelen kaybolmaya yüz tutmuş Emet yöresine ait ninni ve manileri gün yüzüne çıkartıp kültürümüze kazandırmaktır.

*Arabam gider karadan
Dağlar kalsın aradan
Beni sevdiğime kavuştur
Yeri göğü yaradan*

Kuru değil şişmanım
Anam benim düşmanım
Sevdiğime vermedi
Kaçmadığıma pişmanım

*Kaya dibi kar imiş
Yağmur yağmış erimiş
Otuz iki meyvenin
En tatlısı yar imiş*

Dümbelek çalamazsın
Sen beni alamazsın
Annene selam söyle
Bana laf yollamasın

*Kartal sinek avlamaz
Köpek kuşa havlamaz
Akıllı olan gelin
Kaynanaya hurlamaz*

Yumurtanın sarısı
Yere düştü yarı
Görümce verem olmuş
Kaynanama darısı

Türküler, Türk kültürünün temel unsurlarından biridir.

- Türk insanı çoğu zaman türkülerde kendini bulmuştur. İçini türkülerle dökmüş, sevincini, heyecanını, hüznünü, acısını türkülerle dile getirmiş, sırlarını türkülerle paylaşmış, derdini türkülerle açmış, aşkını, sevdasını, hatırasını, gönlünü, kalbini, kısacası yüreğini türkülerle ortaya koymuştur. Türküsüz kalmayı yurtsuz kalma olarak düşünmüş, onsuz kendini gurbette hissetmiştir.

Türküler kimi zaman anne sütü sıcaklığında çocuğun ses ve söz dağarcığına bir ninni olarak akmış, kimi zaman bir ölüm ya da ayrılığın acısıyla yoğrularak katılmış, ağıtlaşmış, kimi zaman kadere boyun eğmenin sessizliğini ve çaresizliğini yaşatırken kimi zaman da zulme, haksızlığa, vefasızlığa, soysuzluğa, saygısızlığa başkaldırının güçlü sesi olmuştur.

- Türkülerde mertlik, yiğitlik, aşk, heyecan ve gizem vardır. Kıskançlık, şüphe ve endişe vardır. Emek ve çile vardır. Doğa vardır, toprak, su, ateş ve hava vardır. Hak ve haksızlık vardır. Mitoloji, edebiyat, tarih, felsefe, gelenek, görenek, hukuk ve töre vardır. Renk ve desen vardır. Güç ve enerji vardır. Kısacası Türk insanı vardır.
- Kimilerine göre türküler düğünlerde halay olur çekilir, savaşlarda mehter olur çalınır. Sevgiliye yalvarmadır. Kahır, sitem, aşk kokar. Ve sonrasında mezar başında ağıt olur.
- Türkülerin en önemli özelliği hayatın kendisi olmalarıdır. Bir ayna vazifesi gören türküler, hayat kadar tatlı ve bir o kadar da kısadır. İnsan hayatı da tekrar tekrar dinlemek istediğimiz bir türküyeye benzer. Bu türküler, dinledikçe zevk aldığımız ve her nağmesine hayatımızın bir parçasını sakladığımız ürünlerdir.
- Türk insanının hangi coğrafya, sosyal, siyasal, kültürel çevre ve inanç ortamında yaşarsa yaşasın, hangi eğitim düzeyinde olursa olsun, hangi cinsiyet ve yaş grubu içinde bulunursa bulunsun, yaşı, cinsiyeti, öğrenim düzeyi, mesleği, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel durumu ne olursa olsun türkünden tat alacağı, ondan uzak kalamayacağı, türküsüz yaşayamayacağı bir gerçektir.**

Kaynaklar: ecdad.org, turkedebiyati.org, turkoloji.cu.edu.tr, egitimkutuphanesi.com